

ОСОБЛИВОСТІ РЕЛІГІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК НЕПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ІНСТИТУЦІЇ

У сучасних умовах одним із найважливіших показників розвиненості громадянського суспільства визнається наявність автономних, добровільних об'єднань громадян, які його консолідують. Окреме місце в системі цих структур займають релігійні організації, створення і діяльність яких спрямовані на реалізацію людиною права на свободу совісті в його колективній формі.

Україна – поліконфесійна держава, в якій діє конституційно-правовий принцип відокремлення церкви від держави. Релігійні організації позбавлені права втручатися у справи держави, а держава в особі відповідного органу, що реалізує державну політику в сфері релігії, не втручається у релігійну діяльність таких організацій за умови, що вони не порушують положень чинного законодавства, не покладає на них виконання будь-яких державних функцій, не фінансує їх діяльність тощо. Отже, релігійні організації не можуть існувати як юридичні особи публічного права, діяльність яких, хоча й по-різному, але завжди пов'язана з державною владою [1, с. 81, 265].

З цього приводу ще Й. Покровський зазначав, що питання про відокремлення церкви від держави з юридичної точки зору є нічим іншим, як питанням про перенесення всієї цієї сфери відносин зі сфери права публічного у

сферу права приватного: задоволення релігійних потреб повинно бути надано приватним союзам вірян, які будуть регулювати свої відносини шляхом приватних домовленостей [2, с. 41].

Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» (далі – Закон) [3] закріплює виключний перелік видів релігійних організацій і до них відносить: релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, які наділяються правами юридичних осіб, а також релігійні об'єднання, що складаються із зазначених релігійних організацій, але не визнаються юридичними особами (ст. 7).

Аналіз чинного законодавства, а також положень статутів релігійних організацій дає підставу визнати, що релігійні організації – це непідприємницькі юридичні особи, яким характерна загальна мета створення – спільне задоволення релігійних потреб громадян чи сприяння цьому. Однак підвести їх під якусь одну з організаційно-правових форм юридичних осіб, за винятком релігійних громад, котрі формуються на засадах добровільності вступу до них учасників і нематеріального інтересу з боку останніх, а звідси мають ознаки непідприємницького товариства, – не можна.

Так, монастирі і релігійні братства, якщо вони утворюються у такому ж порядку, що й релігійні громади, з реєстрацією їх статутів (положень), мають ознаки непідприємницького товариства, проте якщо вони будуть засновуватися релігійними управліннями (центрами), то, як і місіонерське товариство, будуть мати ознаки і непідприємницького товариства, й установи. Релігійні управління (центри) та духовні навчальні заклади мають ознаки установи.

Зазначене засвідчує, що релігійну організацію не можна підвести ні під одну з організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права, яка закріплена на рівні Цивільного кодексу України [4] (далі – ЦК України): товариство або установу (ч. 1 ст. 83). І хоча юридичні особи можуть створюватися відповідно до чинного законодавства і в інших формах, встановлених законом (ч. 1 ст. 83 ЦК України), для релігійних організацій цей шлях є неприйнятний, оскільки спеціальним законодавством у цій сфері таких організаційно-правових форм не передбачено.

Таким чином, навряд чи можна погодитися з тими правниками, які вважають, що релігійна організація – це самостійна організаційно-правова форма юридичних осіб [5, 4], оскільки:

– по-перше, хоча кожна з релігійних організацій і створюється з метою спільного задоволення релігійних потреб громадян (здійснення богослужінь, релігійних обрядів та церемоній, поширення релігійних переконань) чи сприяння цьому, але або поєднує в собі окремі ознаки різних організаційно-правових форм юридичних осіб (товариств і установ), або взагалі не отримує статусу юридичної особи (релігійні об'єднання, окремі релігійні громади);

– по-друге, керується в діяльності настановами своєї інституційної та ієрархічної структури, тобто нормами канонічного права.

Релігійні організації, за винятком релігійних об'єднань, – це самостійний функціональний вид непідприємницьких юридичних осіб, хоча вони можуть здійснювати підприємницьку діяльність з метою виконання своїх статутних завдань.

Для окремих релігійних організацій юридична особа – це лише одна з можливих форм участі у здійсненні релігійної діяльності, оскільки вони можуть існувати і в іншому стані, що відповідає конституційному праву громадян на об'єднання за певними інтересами, для чого такому утворенню не обов'язково отримувати статус юридичної особи. Так, релігійні громади можуть діяти без державної реєстрації, не повідомляючи про своє заснування державні органи (ч. 3 ст. 8 Закону). Безумовно, така організація не стає учасником цивільних відносин, а звідси намагання її діяти від свого імені позбавлені цивільно-правового значення. Разом із тим, згідно з нормами канонічного права, це не впливає на її можливість здійснювати богослужіння й інші релігійні обряди і церемонії.

Один із принципів організації правових актів вимагає чіткого викладу і ясного лінгвістичного формулювання правових норм, щоб не було двозначності в їх застосуванні. На основі цього норми Закону про види релігійних організацій повинні бути переглянуті і сформульовані так, щоб можна було відмежовувати релігійні громади, які не є юридичними особами, від різних нових рухів, новітніх і нетрадиційних культів, які також створюються і функціонують у досліджуваній сфері без відповідної державної реєстрації.

У зв'язку з цим слід погодитися з тими вченими, які вважають обов'язковим сповіщення державних органів про створення релігійних громад, які не бажають здійснювати релігійну діяльність у такій формі, як юридична особа [6], давши їм назву релігійної групи.

Не можна погодитися з тими правниками, які вважають, що на відміну від інших непідприємницьких організацій – непідприємницьких товариств, конкретна мета яких визначається у засновницьких документах, мета діяльності релігійних організацій визначена законом [5, с. 105]. У широкому розумінні мета створення будь-якої юридичної особи запрограмована і закріплена в спеціальному законодавстві, а вже потім уточнюється в її установчих документах з урахуванням сфери діяльності і наділення цього суб'єкта конкретними правами й обов'язками. Саме це характеризує процес створення будь-якої релігійної організації, яка функціонує на підставі відповідного статуту (цивільного статуту), але підкорюється передусім канонічним настановам.

Релігійні організації як юридичні особи приватного права створюються у нормативно-явочному порядку, тобто на тих умовах і за тими правилами, які передбачені в Законі, а відповідний державний орган лише контролює дотримання законності створення засновниками цього суб'єкта і реєструє його статут (цивільний статут). Державна реєстрація надає статусу релігійної організації легітимності, свідчить про визнання останньої самостійним і незалежним учасником цивільного обороту, оскільки саме з цим безпосередньо пов'язана правоздатність релігійної організації.

Релігійна організація набуває спеціальної правоздатності, оскільки здійснення нею правочинів, а також інших юридично-значущих дій обумовлено виключно метою створення і не може їй суперечити, а межі діяльності визначаються не тільки Законом, а й статутом та внутрішніми канонічними настановами.

Правоздатність релігійних організацій проявляється у немайновій, організаційній і майновій сферах їх діяльності. У немайновій сфері – це можливість проведення богослужінь, різних релігійних обрядів та церемоній. У майновій сфері правоздатність релігійних організацій проявляється в юридичній забезпеченості виступати у майнових відносинах у ролі суб'єкта права.

Проте для кожного виду релігійних організацій прояв правоздатності буде залежати від мети її створення. Так, релігійні управління (центри) мають право створювати духовні навчальні заклади для здійснення ними культурно-освітньої діяльності, тобто діяльності, яка спрямована на повідомлення інформації про зміст конкретного релігійного вчення з метою формування у її отримувачів певного до нього ставлення. Право на здійснення такої діяльності передбачено ст. 23 Закону. Особливість правоздатності духовних навчальних закладів як релігійних установ полягає в тому, що вони підзвітні у своїй діяльності релігійному центру (управлінню), який їх створив.

З огляду на викладене, релігійна організація – самостійний функціональний вид непідприємницьких організацій, яка створена громадянами або юридичними особами в цілях сповідання і

поширення віри, в установленому законом порядку зареєстрована як юридична особа приватного права, за винятком випадків, передбачених законом, діє відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури, обирає, призначає і замінює персонал згідно зі своїми статутами (положеннями).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чиркин В. Е. Юридическое лицо публичного права. Москва, 2007. 352 с.
2. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права. Москва, 1998. 353 с.
3. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 р. № 987-ХІІ. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12>
4. Цивільний кодекс України. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
5. Кривенко Ю. В. Цивільно-правовий статус релігійних організацій в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2007. 20 с.
6. Піддубна В. Ф. Релігійні організації як суб'єкти цивільних правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2008. 20 с.